

22.1. საბანკო რისკები და მათი კლასიფიკაცია

საბანკო საქმე, თავისი სპეციფიკიდან გამომდინარე, მეტად რისკიანი საქმეა, სადაც ჩასაფრებულია უამრავი საფრთხე, რომელთა ცოდნა, აღმოჩენა, იდენტიფიკაცია და კონტროლი საბანკო მენეჯმენტის უმნიშვნელოვანეს ამოცანას უნდა წარმოადგენდეს.

გამომდინარე იქიდან, რომ კომერციული ბანკი, გარდა იმისა, რომ არის ბიზნესის სახეობა, ატარებს საზოგადოებრივი მნიშვნელობის ფუნქციას და ქვეყნის ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის განხორციელების უმნიშვნელოვანესი რგოლია, საბანკო რისკების ცოდნა, აღმოჩენა, იდენტიფიკაცია და კონტროლი სახელმწიფო ინტერესის ობიექტებს წარმოადგენენ. კომერციულ ბანკს საქართველოში აქვს იურიდიული და ფიზიკური პირების დეპოზიტების მოზიდვის ექსკლუზიური უფლება, რათა შემდეგ გასცეს ისინი თავისი სახელით კრედიტების სახით. 2013 წლის ბოლოსათვის საქართველოს საბანკო სისტემაში კონცენტრირებული იყო 9,7 მლრდ ლარის არასაბანკო დეპოზიტები, ანუ იურიდიული (ბანკების გარდა) და ფიზიკური პირების ფულადი სახსრები. აღნიშნული დეპოზიტების წილი საბანკო სისტემის მთლიანი აქტივების 53%-ს, ხოლო მთლიანი ვალდებულებების 64%-ს შეადგენდა.

ბანკების მიერ საზოგადოებისაგან მიღებული ფულადი სახსრები არაა უფასო და კომერციულ ბანკს უნევს ისე გამოიყენოს (დააბანდოს) ეს სახსრები, რომ გაისტუმროს მათ მოზიდვასთან დაკავშირებული პროცენტული ხარჯები, დაფაროს მის ფუნქციონირებასთან დაკავშირებული სხვა დანახარჯები და დარჩეს მოგება, რათა დააკმაყოფილოს აქციონერთა ინტერესები. სახელმწიფოსა და საზოგადოების მხრიდან (ეროვნული ბანკის სახით) მთავარი საზრუნავია ამ სახსრების მფლობელთათვის დროულად და სრულად დაბრუნების გარანტირების მექანიზმების არსებობა, ვინაიდან კომერციული ბანკის (ბანკების) მენეჯმენტის მხრიდან არასაკმარისი პროფესიონალიზმის ან შედარებით მაღალრისკიანი ოპერაციების განხორციელებამ მეტი მოგების მისაღებად შეიძლება საფრთხის ქვეშ დააყენოს საზოგადოებისათვის, განსაკუთრებით კი, ფიზიკური პირებისათვის, ფულადი სახსრების დაბრუნება. ამიტომ ეროვნული ბანკის ერთ-ერთი უმთავრესი მიზანია, აკონტროლს კომერციული ბანკები, „მოთოკოს“ მათი მეტისმეტად რისკიანი ოპერაციების განხორციელების ცდუნება, ვინაიდან კომერციული ბანკი მუშაობს „სხვისი“ ფულით და ამ ფულის უკან დგას საზოგადოება.

ზოგადად, საბანკო რისკი – ესაა იმის ალბათობა, რომ შეიძლება ადგილი ჰქონდეს ისეთ მოვლენას, რომელიც განსხვავდება მოლოდინისგან (დაგეგმილისაგან) და უარყოფითად იმოქმედებს ბანკის ფინანსურ მაჩვენებლებზე. საბანკო რისკების განმარტების სხვადასხვა ინტერპრეტაცია არსებობს. მათ შორის ალბათ ყველაზე სრულია შემდეგი: **საბანკო რისკი** არის მომავალში ფულად ნაკადებთან დაკავშირებული გაურკვევლობა, დანაკარგებისა და დაუგეგმავი ხარჯების განევის, ასევე დაგეგმილი შემოსავლების ვერმიღების ალბათობა საბანკო ოპერაციების განხორციელებისას.

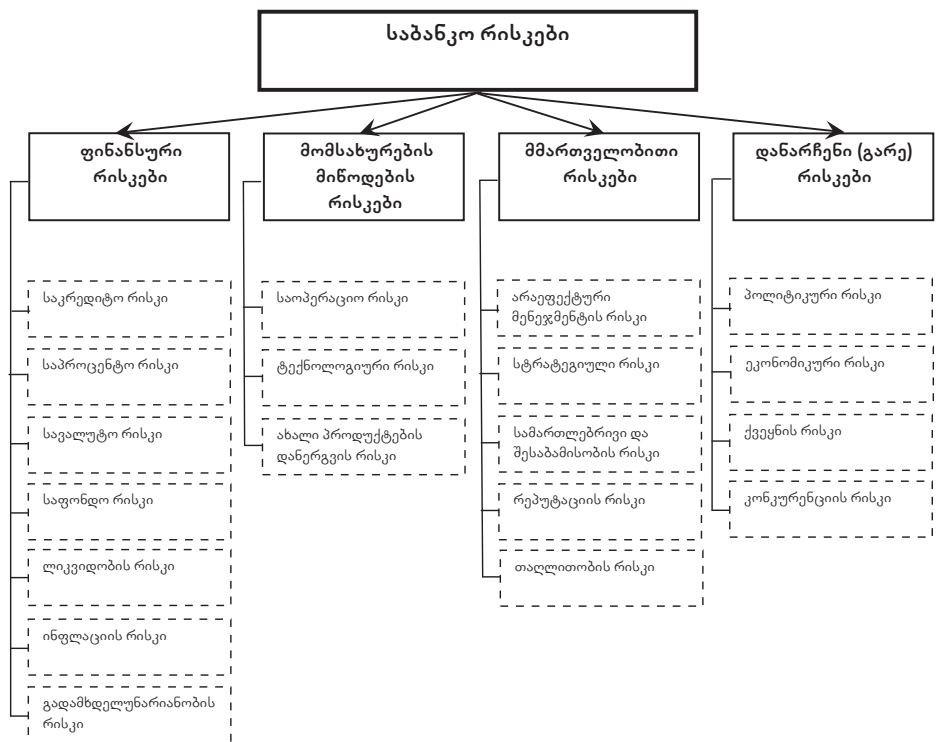
საბანკო რისკების უკეთ გაგებისა და მართვის უკეთესი სისტემის შექმნისათვის მნიშვნელოვანია მათი კლასიფიკაცია. რისკების კლასიფიკაცია საშუალებას გვაძლევს, მკაფიოდ განვსაზღვროთ თითოეული რისკის ადგილი საერთო სისტემაში. რისკების კლასიფიკაცია საშუალებას გვაძლევს, ეფექტიანად იქნეს გამოყენებული რისკების მართვის შესაბამისი მეთოდები.

რისკების ბუნების ღრმად და უკეთ გასანალიზებლად განვიხილოთ საბანკო რისკების სხვა ტიპის კლასიფიკაცია, სადაც საბანკო რისკები დანახულია განსხვავებული მიმართულებით:

- 1) წარმოშობის წყაროების მიხედვით;
- 2) საქმიანობის მიმართულებების მიხედვით;
- 3) საქმიანობის სფეროს მიხედვით;
- 4) წარმოშობის დროის მიხედვით;
- 5) ხარისხის მიხედვით;
- 6) გაანგარიშების მეთოდის მიხედვით;
- 7) ბანკის ტიპის მიხედვით;
- 8) ოპერაციის აღრიცხვის მიხედვით;
- 9) რეგულირების შესაძლებლობის მიხედვით.

დავახასიათოთ თითოეული მათგანი, რაც საშუალებას მოგვცემს, სხვადასხვა კუთხიდან დავინახოთ და უკეთ შევაფასოთ ისინი:

1) წარმოშობის წყაროების მიხედვით გამოყოფენ ოთხი სახეობის რისკს (სქემა №22.1.):

სქემა №22.1. საბანკო რისკების კლასიფიკაცია წარმოშობის წყაროების მიხედვით

- **ფინანსური რისკები** – ამ ჯგუფში შედის საკრედიტო, საპროცენტო, ლიკვიდობის, სავალუტო, საფონდო, ინფლაციისა და გადამხდელუნარიანობის რისკები;
- **მომსახურების მიწოდების რისკები** – ესაა საოპერაციო, ტექნოლოგიური და ახალი პროდუქტების დანერგვის რისკები;
- **მმართველობითი რისკები** – აქ შედის არაეფექტიანი მენეჯმენტის, სტრატეგიული, სამართლებრივი და შესაბამისობის, რეპუტაციისა და თაღლითობის რისკები;
- **დანარჩენი (გარე) რისკები** – მოიცავს პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, ქვეყნისა და კონკურენციის რისკებს.

2) რისკები საქმიანობის მიმართულებების მიხედვით. ამ მიმართულებით გამოყოფენ ძირითად და არაძირითად საქმიანობასთან დაკავშირებულ საბანკო რისკებს.

- **ძირითად საქმიანობასთან დაკავშირებული რისკები** ყველაზე გავრცელებული რისკებია, რომელთა შორის აღსანიშნავია საკრედიტო, საპროცენტო, სავალუტო, საფონდო, საინვესტიციო და სხვა რისკები;
- **არაძირითად საქმიანობასთან დაკავშირებული რისკები** ძირითად საქმიანობასთან დაკავშირებული რისკებიდან განსხვავდება იმით, რომ მეტწილად აქვთ ირიბი, პირობითი შეფასება და გამოიხატება ხელიდან გაშვებული შესაძლებლობებით. ეს რისკები მოიცავს შესაძლო დანაკარგებს, რომლებიც დაკავშირებულია დეპოზიტების ფორმირებასთან, საბანკო თაღლითობასთან, ბაზრის წილის შემცირებასთან, ბანკის რეპუტაციის გაუარესებასთან, რეიტინგის შემცირებასთან და სხვ.

3) რისკები საქმიანობის სფეროების მიხედვით გულისხმობს შემდეგი სახეობის რისკებს: ბანკის აქტივებთან დაკავშირებული, ბანკის პასივებთან დაკავშირებული, აქტივ-პასივების მართვასთან დაკავშირებული, მომსახურების რეალიზაციასთან დაკავშირებული რისკები.

- **ბანკის აქტივებთან დაკავშირებული რისკები** მოიცავს საკრედიტო, სავალუტო, საპროცენტო, საანგარიშსწორებო, სალიზინგო, ფაქტორინგულ, საკასო, საკორესპონდენტო ანგარიშების, საინვესტიციო და სხვა რისკებს;
- **ბანკის პასივებთან დაკავშირებული რისკები** მოიცავს სავალუტო, საპროცენტო, ანაბრებთან, ნასესხებ სახსრებთან და მოზიდვებთან დაკავშირებულ სხვა რისკებს;
- **აქტივ-პასივების მართვასთან დაკავშირებული რისკები** მოიცავს საპროცენტო, ლიკვიდობის, გადამხდელუნარიანობის, კაპიტალის სტრუქტურის, ლევერიჯის რისკებს;
- **მომსახურების რეალიზაციასთან დაკავშირებულ რისკებს** რაც შეეხება, აქ შედის საოპერაციო, ტექნოლოგიური, ინოვაციური, სტრატეგიული, ადმინისტრაციული, უსაფრთხოებისა და სხვა რისკები.

4) წარმოშობის დროის მიხედვით საბანკო რისკებს ყოფენ წარსული, მიმდინარე და მომავალი პერიოდის რისკებად.

- **წარსული პერიოდის**, ანუ რეტროსპექტიული რისკების, მნიშვნელობა გამოიხატება მათ შესწავლაში, ანალიზსა და მიმდინარე და მომავალი

რისკების უფრო ეფექტიანად მართვაში. მიმდინარე პერიოდში ზარალის, მაგალითად, გაცემული საბანკო გარანტიის ანაზაურებისას იგი ექვემდებარება წარსული პერიოდის რისკს, ვინაიდან მან ვერ გათვალა შესაძლო დანაკარგები;

- **მიმდინარე რისკები** დაკავშირებულია ბანკის მიმდინარე ოპერაციებთან;
- **მომავალი პერიოდის რისკები** არის ყველაზე ძნელად პროგნოზირებადი, ვინაიდან რისკი მით უფრო სახიფათოა, რაც დიდხანს გრძელდება საბანკო ოპერაცია.

5) ხარისხის მიხედვით გვაქვს დაბალი, ზომიერი და მაღალი დონის რისკები. აღნიშნული დაყოფა რეგულირდება საქართველოს საბანკო კანონმდებლობით, მაგალითად, გასული მასალიდან ჩვენთვის კარგად ცნობილი აქტივების შესაძლო დანაკარგების რეზერვების ფორმირების დებულების თანახმად, სესხები კლასიფიცირდება „სტანდარტულ“, „საყურადღებო“, „არასტანდარტულ“, „საეჭვო“ და „უიმედო“ სესხებად. ამავე მიზანს ემსახურება რისკის მიხედვით შენონილი აქტივების გაანგარიშება საქართველოს ეროვნული ბანკის მეთოდოლოგიით, რომელიც საფუძვლად უდევს რამდენიმე მნიშვნელოვანი სავალდებულო ნორმატივის გაანგარიშებას.

6) გაანგარიშების მეთოდის მიხედვით გამოყოფენ კომპლექსურ და კერძო რისკებს.

- **კომპლექსური რისკი** გულისხმობს საბანკო ლიკვიდობის დონის შეფასების, პროგნოზისა და სავალდებულო ნორმატივების დაცვას;
- **კერძო რისკები** დაკავშირებულია რისკების შეფასებასთან, პროგნოზსა და დაცვასთან ცალკეული საბანკო ოპერაციის ან ჯგუფის მიხედვით.

7) ბანკის ტიპის მიხედვით სახეზეა სპეციალიზებული და უნივერსალური რისკები. ცხადია, ამ ტიპის ბანკებისათვის რისკების ნაკრები სხვადასხვაა მათი ფუნქციონირების თავისებურებიდან გამომდინარე.

- **სპეციალიზებული რისკები** დამახასიათებელია სპეციალიზებული ბანკებისათვის მათი სპეციფიკური ოპერაციებიდან, კლიენტებიდან და დარგებიდან გამომდინარე;
- **უნივერსალური რისკები**, ბუნებრივია, დამახასიათებელია უნივერსალური ბანკებისათვის.

8) აღრიცხვის ხასიათის მიხედვით სახეზეა საბანკო რისკები საბალანსო და გარეგანსური ოპერაციების მიხედვით. თუმცა, აღსანიშნავია, რომ ერთი და იგივე რისკი, მაგალითად, საკრედიტო რისკი, რომელიც წარმოიშობა საბალანსო ოპერაციების მიხედვით, ვრცელდება გარეგანსურ ოპერაციებზეც. აქ მნიშვნელოვანია, რომ მართებულად მოხდეს ერთსა და იმავე საქმიანობასთან დაკავშირებული და საბალანსო და გარეგანსურ ანგარიშებზე ერთდროულად ასახული შესაძლო დანაკარგის ასახვა.

9) რეგულირების მეთოდების მიხედვით არსებობს ღია და დაფარული რისკები.

- **ღია რისკი**, რომლის ლოკალიზება ბანკს არ ძალუძს;

- **დაფარული რისკის** შემთხვევაში ბანკს შეუძლია მისი სრულად ან ნაწილობრივ რეგულირება დივერსიფიკაციის მეშვეობით.

კომერციული ბანკის მუშაობის ერთ-ერთი მთავარი პრინციპია, რაც შეიძლება მეტი მოგების მიღება. აღნიშნული მისწრაფება შეზღუდულია იმ შესაძლო რისკებით, რომლებიც თან სდევს საბანკო საქმიანობას, ამიტომ ბანკი ცდილობს გვერდი აუაროს ამ რისკებს ან მინიმუმამდე შეამციროს ისინი, ანუ მინიმუმამდე შეამციროს შესაძლო დანაკარგები. მეორე მხრივ, რაც უფრო რისკიანია ოპერაცია, მით უფრო მაღალია შესაძლო მოგების მიღების ალბათობა. ამის საპირისპიროდ, რაც ნაკლებია რისკი, მით ნაკლებია მაღალი მოგების მიღების ალბათობა. სწორედ ამიტომ, სხვადასხვა ალტერნატიული შესაძლებლობიდან იმ ვარიანტის არჩევა, რომლის დროსაც ნაპოვნი იქნება რისკიანობისა და შემოსავლიანობის ოპტიმალური შესაბამისობა, არის ბანკის მენეჯმენტის უმთავრესი მოვალეობა. აღნიშნული კი შესაძლებელია მხოლოდ საბანკო რისკების კარგად ცოდნის, კონტროლისა და მართვის შესაბამისი მექანიზმების არსებობის შემთხვევაში.

რისკი დევს ბანკის ნებისმიერ ოპერაციაში, რა თქმა უნდა, მათი მასშტაბი და უარყოფითი გავლენა სხვადასხვაა. რისკის დონე იზრდება მაშინ, როცა პრობლემები ჩნდება მოულოდნელად და ბანკი არ აღმოჩნდება მზად მის დროულად და მაქსიმალურად გასაწესებლად. საბოლოო ჯამში, შეიძლება ითქვას, რომ სასურველი მოგების მიღება კომერციულ ბანკში შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, როცა სავარაუდო რისკები, ანუ მოსალოდნელი დანაკარგების ალბათობა, წინასწარაა შესწავლილი, გათვლილი და დაზღვეული.

ზემოთ წარმოდგენილი კლასიფიკაცია უფრო თვალსაჩინოა საბანკო რისკების ძირითადი მიმართულებებისა და სახეობების აღსაქმელად. იგი საშუალებას გვაძლევს, შემდეგ პარაგრაფებში უკეთ დავინახოთ მათი ძირითადი სახეობების მნიშვნელობა და ადგილი. აღნიშნული დახასიათების საფუძვლად გამოყენებულია საქართველოს ეროვნული ბანკის „დებულება კომერციულ ბანკებში რისკების მართვის თაობაზე“.

22.2. საკრედიტო რისკი

საკრედიტო რისკს თამამად შეიძლება ეწოდოს ბანკების „მთავარი რისკი“ და იგი განიმარტება, როგორც კონტრაგენტი პარტნიორის მიერ ვალდებულებების შეუსრულებლობით ან გაკოტრებით გამოწვეული რისკი. საკრედიტო რისკი ძირითადად გულისხმობს გაცემული კრედიტების დაუბრუნებლობის რისკს, თუმცა, აქ ასევე შედის ბანკების კლიენტებთან (დებიტორები) ურთიერთობის სხვა მიმართულებებიც – სახაზინო და საინვესტიციო საქმიანობა, დოკუმენტური ოპერაციები და სხვ.

ეკონომიკურ ლიტერატურაში გამოყოფილია საკრედიტო რისკის წარმოშობის ალბათობის 4 ძირითადი მიზეზი:

- ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობის ნეგატიური ცვლილებები, ანუ შექმნილი კრიზისული ან რეცესიული მდგომარეობა, რომელიც იწვევს მსესხებლების (დებიტორების) საქმიანი აქტივობის შემცირებას;